

УДК 81-115(003.349.3.038:811.161.2+003.32)

О. С. Аліменко,

аспірант

(Київський національний лінгвістичний університет)

alimenko@rambler.ru

TERTIUM COMPARATIONIS ПРИ ЗІСТАВЛЕННІ ПИСЬМОВИХ СИСТЕМ НЕСПОРІДНЕНИХ МОВ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ І КОРЕЙСЬКОЇ МОВ)

Дану статтю присвячено проблемі визначення основи зіставлення при порівнянні неспоріднених мов, зокрема при проведенні контрастивних досліджень неспоріднених письмових систем. У статті здійснено детальний аналіз основних структурних рівнів української і корейської писемностей та запропоновано нову методологію зіставлення двох письмових систем залежно від аспекту їх дослідження. В статті запропоновано комплексний різносторонній підхід до вивчення неспоріднених писемностей у контексті компаративної графіки і орфографії. Суть даного підходу полягає у чіткому поетапному зіставленні різнорівневих структурних елементів порівнюваних писемностей та оцінці епістемологічної ефективності розробленого алгоритму дослідження для виконання компаративних робіт із даної тематики.

Ключові слова: *tertium comparationis, неспоріднені письмові системи, зіставна графіка, компаративна орфографія.*

Питання визначення tertium comparationis є ключовим у процесі проведення контрастивного аналізу, оскільки точність визначення основи зіставлення є запорукою надійності та ефективності результатів дослідження, яке власне проводиться. Особливо гостро дане питання постає в процесі зіставлення далеко-споріднених і неспоріднених мов, коли вихідні структурні особливості порівнюваних мов відрізняються настільки, що доцільність використання контрастивного аналізу викликає сумніви.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням визначення еталону порівняння займалися такі провідні науковці, як Л. В. Байрамова [1], В. Г. Гак [2: 5-17], Т. В. Гамкрелідзе [3], Ю. О. Жлуктенко [4], О. Л. Зеленецький [5], М. П. Кочерган [6], Ю. В. Рождественський [7], Б. А. Успенський [8; 9], А. В. Широкова [10], К. Джеймс [2: 206-306], Г. Хельбіг [2: 307-326], Р. Якобсон [11] та інші. Однак більшість наявних досліджень загалом стосується зіставлення близькоспоріднених мов, тоді як питання пошуку еталону порівняння для неспоріднених мов часто залишається поза увагою науковців. Внаслідок цього проблема визначення tertium comparationis при зіставленні різних аспектів неспоріднених мов, в тому числі і їхніх письмових систем, залишається недостатньо вивченою.

Отже, **метою нашого дослідження** є висвітлення основних підходів до зіставлення неспоріднених письмових систем та визначення ефективної основи порівняння для проведення контрастивного аналізу на основі української і корейської мов.

Окреслена мета конкретизована у наступних завданнях:

- виявити основні аспекти поняття tertium comparationis;
- проаналізувати базові особливості української і корейської письмових систем;
- окреслити ефективні підходи до зіставлення письмових систем даних мов на основі проведеного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Термін Tertium comparationis означає вибраний еталон або основу порівняння, на базі якої визначається реалізація певної ознаки у мові. На думку багатьох дослідників-контрастивістів, для цього необхідна універсальна метамова, яка міститиме всі ознаки і всі об'єкти дослідження, відображені у реальних мовах [6: 81]. Розгляд різних мов відносно мови-еталону уможливило отримання однорідних результатів дослідження.

Б. А. Успенський вважав, що в якості мови-еталону варто розглядати ізолятивні мови на зразок китайської, оскільки вони мають найпростішу структуру. На його думку, структуру будь-якої мови можна охарактеризувати за схемою: ізолятивна структура + введення обов'язкових службових елементів + поширення обов'язкових службових елементів + введення алгоритму узгодження + синтетизм елементів. Однак ізолятивні мови не настільки прості, щоб виступати в якості ідеальної мови-еталону [9: 125-143].

На думку В. А. Гака, існує три головні основи для порівняння: 1) одна із зіставляваних мов, 2) мова-еталон, індуктивно сконструйована на основі зіставляваних мов, 3) абсолютна мова-еталон, що містить категорії форм і речень, виявлених дедуктивно [2: 5-17].

За широтою використання розрізняють мінімальну і максимальну мову-еталон [6: 83]. Мінімальна мова-еталон може застосовуватися у дослідженні обмеженої кількості мов, а максимальна не має обмежень у використанні і здатна визначати лінгвістичні універсалиї.

За характером структурної організації і змістовим наповненням виокремлюють анкетні і редуційні мови-еталони [6: 83-84]. Анкетні мови дають перелік усіх об'єктів реальних мов та їх ознак і характеризують мову методом вказівки на те, які конкретно із усіх можливих ознак їй характерні.

Редукційні мови мають досить упорядковані ознаки об'єктів, тому опис кожного об'єкта досягається шляхом уточнення його характеристики.

Однак оскільки такі мови найчастіше є умовними, науковці, проводячи контрактивний аналіз, загалом спираються на якусь з існуючих мов і виводять відносні результати дослідження.

Таке дослідження має сенс за умови, що у всіх порівнюваних мовах присутня досліджувана ознака. Так, наприклад, неможливо провести компаративний аналіз функціонування модифікаторів в українській і корейській мові, оскільки дана частина мови присутня лише в корейській мові і повністю відсутня в українській, або прослідкувати особливості функціонування службових частин мови, які є в українській мові і повністю відсутні в корейській.

Якщо говорити про порівняння письмових систем різних мов, такі дослідження стають можливими за умови, що порівнювані письмові системи знаходяться на однаковій стадії розвитку, тобто є піктографічними, ідеографічними, складовими, алфавітними тощо.

При зіставленні алфавітних систем основа зіставлення буде відрізнятися залежно від аспекту аналізу. Якщо порівнюються споріднені системи письма, то основою дослідження може бути графема. При наявності спільного джерела походження алфавітів актуальним є зіставлення саме видозмін графічної форми літер відносно писемності-джерела або відносно одна одної. Подібні дослідження яскраво представлені у працях Тамаза Валеріановича Гамкрелідзе, зокрема в роботі "Алфавитное письмо и древнегрузинская письменность (Типология и происхождение алфавитных систем письма)", в якій аналізуються графічні та семантичні особливості алфавітних систем Європейського і Близькосхідного регіону.

При порівнянні неспоріднених алфавітних систем за *tertium comparationis* дослідження може бути взята графічна сема і орфограма. Якщо порівнюється графічний інвентар двох алфавітних письмових систем, то основою порівняння стає сема, тобто семантичне значення графем. Наприклад, фонема [y] в українській мові реалізується за допомогою монографа у, а в корейській мові за допомогою монографа ㅠ, фонема [дж] в українській мові реалізується за допомогою диграфа дж, а в корейській мові за допомогою монографа ㅈ тощо. Звісно таке дослідження передбачає певний екскурс у порівняльну фонологію, оскільки зіставлення графічного інвентаря потребує попереднього зіставлення фонетичних систем двох порівнюваних мов.

Якщо ж до уваги беруться основні принципи письма, які використовуються для графічної фіксації мови, то основою порівняння стає орфограма – з огляду на те, що принципи письма формуються за допомогою використання певного набору орфограм. Наприклад, монограма о в українському слові "озуля" і в корейському слові *올라오* використовується за фонемним принципом (чується оу, а пишеться о, оскільки алофон виражається базовою графемою).

Отже, алгоритмом дослідження неспоріднених письмових систем стає трирівневий підхід до матеріалу, що аналізується:

- 1) визначення та зіставлення фонетичного інвентарю порівнюваних мов, де основою порівняння виступає фонема;
- 2) виокремлення та аналіз графічного інвентарю порівнюваних письмових систем, де за *tertium comparationis* береться графічна сема;
- 3) встановлення та порівняння орфографічного інвентарю даних писемностей, де основою зіставлення стає орфограма.

Для більшої наочності розглянемо приклад застосування даного алгоритму на практиці при зіставленні звуку [a], наявному як в українській, так і в корейській мові:

1) Передусім, ми маємо проаналізувати характеристики даного звуку як фонем у двох мовах. Функціональні характеристики зазначеної фонемі говорять про те, що і в українській, і в корейській мові [a] – це неогублена голосна заднього ряду низького піднесення. Тобто дані фонемі ідентичні.

2) На другому етапі ми аналізуємо графічне відображення даної фонемі на письмі: в українській мові вона може реалізуватися за допомогою монографів а і я, а в корейській мові за допомогою монографа ㅏ і диграфа ㅑ. Тобто кожна з порівнюваних письмових систем має у складі графічного інвентарю по дві графеми, які передають одну фонему.

3) На останньому етапі ми звертаємося до орфографії як вищої форми організації письмової системи, щоб визначити особливості вживання даних графем в контексті синтагматики письма та їх вплив на формування його основних принципів. Наприклад, в українській мові монограма а відображає фонему [a] за фонетичним принципом після твердих приголосних або на початку неприкритого складу у словах типу *мама* [мама], *кава* [кава], *сало* [сало], *альт* [ал'т] і тому подібних, тоді як монограма я відображає дану фонему після м'яких приголосних у словах типу *весілля* [вес'іл':а], *доля* [дол'а], *прохання* [прохан':а], *дякувати* [д'акувати] за фоно-синтагматичним принципом. В корейській мові монограма ㅏ передає фонему [a] за фонетичним принципом після приголосних у словах типу *사다* [са-да] 'купувати', *말* [мал']

'кінь', ᄒᄡᄢ [ха-да] 'робити', ᄡᄢᄢᄢᄢᄢ [на-п:и-да] 'поганий' тощо, тоді як диграма ᄡᄢ використовується за традиційно-історичним принципом на початку неприкритих складів у словах типу ᄡᄢᄢᄢᄢ [а-бо-дж'і] 'батько', ᄡᄢᄢᄢᄢᄢ [кан^н-а-дж'і] 'цуценя', ᄡᄢᄢᄢᄢᄢ [ал'-да] 'знати', ᄡᄢᄢᄢᄢᄢ [а-п'и-да] 'хворий' і т. п.

Даний приклад наочно показує, що представлений нами алгоритм дослідження дає змогу визначити кількість та функціональні характеристики фонем у порівнюваних мовах, виявити розміри графічного інвентарю у досліджуваних писемностях і прослідкувати практичне використання даного інвентарю для формування орфографічного рівня писемностей.

Отже, ми можемо зробити висновок, що трирівневий підхід до зіставного вивчення неспоріднених письмових систем, представлений у нашій роботі, є максимально ефективним для успішного проведення компаративного аналізу з даної тематики.

Перспективами подальшого дослідження є визначення основних принципів письма, на яких будується українська і корейська орфографія, шляхом проведення компаративного аналізу досліджуваних писемностей на основі обраного алгоритму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Байрамова Л. К. Введение в контрастивную лингвистику / Луиза Каримовна Байрамова. – Казань : Изд-во Казанского университета, 2004. – 112 с.
2. Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XXV. Контрастивная лингвистика : [переводы] / [сост. В. П. Нерознака]. – М. : Прогресс, 1989. – 440 с.
3. Гамкрелідзе Т. В. Алфавітне письмо та давньогрузинська писемність (типологія та походження алфавітних систем письма) / Тамаз Валеріанович Гамкрелідзе. – Тбілісі : редакція Тбіліського університету, 1989. – 357 с.
4. Жлуктенко Ю. О. Контрастивний аналіз як прийом мовного дослідження / Ю. О. Жлуктенко // Нариси з контрастивної лінгвістики. – К. : Наукова думка, 1979. – С. 5–11.
5. Зеленецький А. Л. Сравнительная типология основных европейских языков / А. Л. Зеленецкий. – М. : Академия, 2004. – 456 с.
6. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства : [підручник] / Михайло Петрович Кочерган. – К. : Видавничий центр "Академія", 2006. – 424 с.
7. Рождественский Ю. В. Типология слова / Юрий Владимирович Рождественский. – М. : УРСС Эдиториал, 2007. – 288 с.
8. Успенский Б. А. Принципы структурной типологии / Борис Андреевич Успенский. – М. : Изд-во Московского университета, 1962. – 62 с.
9. Успенский Б. А. Структурная типология языков / Борис Андреевич Успенский. – М. : Наука, 1965. – 285 с.
10. Широкова А. В. Сравнительная типология разноструктурных языков / А. В. Широкова. – М. : Добросвет, 2000. – 256 с.
11. Якобсон Р. Типологические исследования и их вклад в сравнительно-историческое языкознание / Роман Якобсон // Новое в лингвистике. – 1963. – Вып. III. – С. 95–105.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Bairamova L. K. Vvedenie v kontrastivnyuyu lingvistiku [Introduction in Contrastive Linguistics] / Luiza Karimovna Bairamova. – Kazan' : Izdatel'stvo Kazanskogo universiteta, 2004. – 112 s.
2. Novoe v zarubezhnoi lingvistike. Vypusk XXV. Kontrastivnaia lingvistika [New in Foreign Linguistics. Publication the XXV. Contrastive Linguistics] : [perevody] / [sost. V. P. Neroznaka]. – M. : Progress, 1989. – 440 s.
3. Gamkrelidze T. V. Alfavitne pys'mo ta davn'ogruzyn'ska pysemnist' (typologiiia ta pokhodzhennia alfavitnykh system pys'ma) [Alphabetic Script and the Ancient Georgian Writing (Typology and Origin of the Alphabetic Writing Systems)] / Tamaz Valerianovich Gamkrelidze. – Tbilisi : redaktsiia Tbilis'kogo universytetu, 1989. – 357 s.
4. Zhluktenko I. O. Kontrastyvnyi analiz iak pryiom movnogo doslidzhennia [Contrastive Analysis as the Method of Language Study] / I. O. Zhluktenko // Narisy z kontrastyvnoii lingvistyky [Essays on Contrastive Linguistics]. – K. : Naukova dumka, 1979. – S. 5–11.
5. Zelenetskyi A. L. Sravnitelnaia tipologiiia osnovnykh ievropeiskikh iazykov [Comparative Typology of the General European Languages] / A. L. Zelenetskyi. – M. : Akadeniia, 2004. – 456 s.
6. Kochergan M. P. Osnovy zistavnogo movoznavstva [The Basics of Comparative Linguistics] : [pidruchnyk] / Mykhaylo Petrovych Kochergan. – K. : Vydavnychiy tsentr "Aademiia", 2006. – 424 s.
7. Rozhdestvenskii I. V. Tipologiiia slova [Word Typology] / Iurii Vladimirovich Rozhdestvenskii. – M. : URSS Editorial, 2007. – 288 s.
8. Uspenskii B. A. Printsipy strukturnoi tipologii [The Principles of Structural Typology] / Boris Andreevich Uspenskii. – M. : Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta, 1962. – 62 s.
9. Uspenskii B. A. Strukturnaia tipologia iazykov [Structural Typology of the Languages] / Boris Andreevich Uspenskii. – M. : Nauka, 1965. – 285 s.
10. Shyrokova A. V. Sravnitelnaia tipologiiia raznostrukturnykh iazykov [Comparative Typology of the Languages with Different Structures] / A. V. Shyrokova. – M. : Dobrosvet, 2000. – 256 s.

11. Jakobson R. Tipologicheskie issledovaniia i ikh vklad v sravnitel'no-istoricheskoe iazykoznaniiie [Typological Studies and the Contribution to the Historical Comparative Linguistics] / Roman Jakobson // *Novoie v lingvistike* [New in Linguistics]. – 1963. – Publication III. – S. 95–105.

Матеріал надійшов до редакції 03.02. 2014 р.

***Аліменко О. С. Tertium comparationis при сопоставлении письменных систем неродственных языков
(на материале украинского и корейского языков).***

Данная статья посвящена проблеме определения основы сопоставления при сравнении неродственных языков, в частности при проведении контрастивных исследований неродственных письменных систем. В статье осуществляется детальный анализ основных структурных уровней украинской и корейской письменностей и предлагается новая методология сопоставления двух письменных систем в зависимости от аспекта их исследования. В статье предлагается комплексный разносторонний подход к изучению неродственных письменностей в контексте компаративной графики и орфографии. Суть данного подхода заключается в четком поэтапном сопоставлении разноуровневых структурных элементов сравниваемых письменностей и оценке эпистемологической эффективности разработанного алгоритма исследования для выполнения компаративных работ по данной тематике.

Ключевые слова: *tertium comparationis, неродственные письменные системы, сопоставимая графика, компаративная орфография.*

***Alimenko O. S. Tertium Comparationis in Comparative Studies of Non-Related Writing Systems
(Based on the Ukrainian and Korean Languages).***

The research deals with the problem of defining the basis for comparison the non-related languages, especially in the comparative research of non-related writing systems. The paper carries out the detailed analysis of the basic structural levels in the Ukrainian ad Korean writing systems and suggests a new methodology for the comparison of two writing systems depending on the aspect of the research. The research provides a complex many-sided approach to the study of the non-related writing systems in the context of comparative graphics and orthography. The main point of this approach is in the precise phased comparison of the different structural elements of the compared scripts and the evaluation of the epistemic efficiency of the created algorithm for providing the future comparative studies on this matter. The material of the research is based on the previous scientific studies written on this topic, including the works of such scholars as L. V. Bairamova, V. G. Gak, T. V. Gamkrelidze, I. O. Zhluktenko, O. L. Zeleners'kii, M. P. Kochergan, I. V. Rozhdestvens'kii, B. A. Uspens'kii, A. V. Shyrokova, K. James, G. Helbig, R. Jakobson and others. The main scientific methods used in our research are descriptive, comparative and constituent methods which help to provide a many-sided analysis of the given writing systems and to develop a new methodology of comparison. The obtained results give us a three-phased algorithm of comparison of non-related scripts, which includes the comparison of phonemes, graphic semes and orthograms.

Key words: *tertium comparationis, non-related writing systems, comparative graphics, comparative orthography.*